

Čo kríza nenaučila svetových lídrov

Ivan Lesay

Začiatok tohto mesiaca bol bohatý na vrcholné schôdzky svetových a európskych lídrov. Nikoho neprekvapilo, že stretnutiam elít rozširujúceho sa klubu najdôležitejších ekonomík sveta dominovala téma najhorúcejšia – globálna finančná a ekonomická kríza. Najvyšší zástupcovia krajín tzv. G20 sa najprv stretli v Londýne, potom nasledoval summit EÚ-USA v Prahe, no a v tom istom meste seriál ekonomických summitov zakončilo síce možno menej medializované, ale tiež dôležité neformálne stretnutie rady ministrov hospodárstva a financií krajín EÚ (ECOFIN).

Diskusie na summitoch a ich závery spája niekoľko spoločných znakov. Tie sa dajú zjednodušene rozdeliť do troch kategórií – o čom sa na rokovaníach nehovorilo takmer vôbec, o čom sa hovorilo iba málo, a nakoniec o čom sa síce hovorilo veľa, ale chybné. Pokiaľ ide o prvú kategóriu, bije do očí, že sa nevyskytli diskusie o americkej hypotekárnej bubline, ktorá celosvetovú krízu spustila, a o účinných opatreniach, ktoré by podobným excesom mali predchádzať. V druhej skupine dominuje téma reformy medzinárodných finančných inštitúcií, ktorá sa síce spomínala, ale rozhovory o nej nijako nevybočili zo zabehaných koľají. No a exemplárnym príkladom oblastí, o ktorých sa diskutovalo, ale mylne, je pokrytecká diskusia o voľnom obchode a protekcionizme.

Hypotekárna kríza sa všeobecne považuje za jav, ktorý spustil súčasnú celosvetovú krízu. Nebol to, samozrejme, jediný jej dôvod. Finančná deregulácia, „inovatívne“ finančné produkty, mohutné zadlžovanie obyvateľstva v USA v dôsledku politiky mzdovej deflácie, expanzívna menová politika americkej centrálnej banky, pozícia amerického dolára ako rezervnej meny atď., to všetko sú kúsky mozaiky súčasnej krízy. No hypotekárna kríza je bezpochyby kľúčová udalosť, ktorá stála pri jej zrode. Napriek tomuto faktoru by sme zmienku o nej v oficiálnych materiáloch stretnutí G20 alebo ECOFINU hľadali márne. Treba si pritom uvedomiť aj skutočnosť, že hypotekárna bublina sa zďaleka netýkala iba USA, ale aj európskych krajín, ako napr. Španielsko, Veľká Británia, či Írsko.

Kritici by mohli namietat, že na summitoch sa síce nehovorilo priamo o kríze, ale dohodnuté opatrenia v oblasti finančných regulácií preventívne podobným krízam zabránia. Tento argument nie je celkom férový. Za prvé, pri podobných udalostiach je nielen symbolicky dôležité pomenovať príčiny a priznať vinu. Prístup „nehľadme do minulosti, ale sústreďme sa na budúcnosť“ sa síce môže zdať konštruktívny, ale citujúc monthypytonovskú parafrázu amerického ekonóma Deana Bakera, je to ako keby sme po obvinení z vraždy povedali „nehádajme sa o tom, kto koho zabil“. A za druhé, reflexia príčin krízy nie je jalovým vŕtaním sa v minulosti, ale práve naopak – konštruktívne prispieva k prevencii.

Keby sme sa napríklad obzreli do obdobia aj niekoľko rokov pred krízou, zistili by sme, že varovné signály existovali. Každému, kto ovláda základy aritmetiky, musela byť podozrivá 8 biliónová bublina na americkom trhu s nehnuteľnosťami. Sto rokov predtým rástli ceny nehnuteľností pomerne k inflácii, ani na strane dopytu ani na strane ponuky sa

nič výrazne nezmenilo, preto nebolo ťažké vidieť, že niečo nie je v poriadku a že bublina skôr či neskôr praskne. Prijatie mechanizmov, ktoré by takéto cenové bubliny (nielen v oblasti nehnuteľností) signalizovali a účinne im bránili, by preto bolo omnoho efektívnejšie, než iné spôsoby finančnej regulácie, o ktorých sa na summitoch diskutovalo.

Legitímnou otázkou je, či v skutočnosti politici a ich ekonomickí poradcovia hrozby pred krízou nevideli, alebo ich ignorovali; a ak platí druhé, tak prečo? Odpoveď na tieto otázky bezprostredne súvisí aj s odpoveďou na otázku, prečo sa o cenových bublinách na summitoch nediskutovalo. Hypotéza znie, že napriek kríze je finančný sektor v USA, ale napríklad aj v Británii, veľmi vplyvný a vôbec sa nechce vzdať svojej doterajšej pozície. Morálny hazard vrcholných manažérov sa vyplatil – vlády z daní zachraňujú riskujúce a krachujúce finančné inštitúcie jedna radosť, tak prečo sa pripraviť o takmer bezrizikový biznis?

V tejto súvislosti treba ako náznak odpovede na spomínané otázky konštatovať, že podávanie si kľúčiek medzi Washingtonom a Wall Street je stále bežnou záležitosťou. Najbližší ekonomický poradca prezidenta Obamu Larry Summers je verejne známy svojimi z(á)väzkami s inštitúciami ako Goldman Sachs, GP Morgan Chase, či hedžovým fondom D.E.Shaw. Podobné pochybnosti o čistote štítu sa objavujú v súvislosti s menami Timothy Geithner, Henry Paulson, či Robert Rubin. Z toho sa dá usudzovať, že keď názory najsilnejšej hlavy štátu budú ovplyvňovať ľudia s konfliktnými záujmami, žiadna revolúcia vo finančnom sektore sa konať nebude.

Medzinárodný menový fond (MMF) a iné globálne finančné inštitúcie resp. ich reformy boli kľúčovou otázkou najmä v rámci summitu G20. MMF podľa všetkého z krízy ťaží najviac a oslavuje triumfálny návrat na globálnu politickú scénu. Po tom, čo s touto inštitúciou rozviazali v posledných rokoch zväzky viaceré krajiny od Argentíny cez Ekvádor až po Srbsko, a po tom, čo sa hovorilo o kríze legitimacy MMF, sa po summite G20 ocitol v role záchrancu sveta s niekoľkými stovkami miliárd dolárov navyše. Pre účely jeho misie má Fondu požičať aj Slovensko – hovorí sa o sume 440 miliónov eur, hoci ministerstvo financií túto správu zatiaľ oficiálne nepotvrdilo.

Hoci spolu so zvýšením zdrojov pre MMF sa hovorilo aj o reforme tejto inštitúcie, ostali vyjadrenia vo vágnej a deklaratórnej rovine. Chronickým problémom ostáva váha hlasov jednotlivých štátov – jednoznačne dominujú bohaté štáty, zatiaľ čo tzv. rozvojové ekonomiky majú iba minimálny vplyv. Táto nerovnosť nemá iba symbolický rozmer – aj konkrétne politiky Fondu sú šité na mieru vyspelých krajín. Práve teraz môžeme sledovať, že MMF dokáže byť celkom keynesiánsky v prípade poradenstva pre rozvinuté ekonomiky – odporúča rozpočtový stimul vo výške 2 % HDP. V prípade chudobnejších resp. rozvojových krajín ale hlása už spravidla reštriktívnu hospodársku politiku.

Práve totálne autistické hlásanie reštriktívnej politiky a úloha (zlyhanie!) MMF vo finančných krízach v Ázii, Rusku, či Latinskej Amerike ostalo pri rozhodovaní na summite G20 absolútne nereflektované. MMF síce priznal „nejaké chyby“, ale – podobne ako súkromné finančné inštitúcie, ktoré stáli pri začiatku krízy – nevyvodil žiadne

personálne závery, ani závery ústiace do zmeny politiky. Ved' sa len stačí pozrieť na aktuálnu činnosť Fondu naprieč Európou – Bielorusko, Maďarsko, Rumunsko, Lotyšsko, či Srbsko. Všade podmieňuje poskytnutie životne dôležitých úverov ošúchanou sadou odporúčaní – vysoké úrokové miery, rozpočtová striedmosť, škrtanie miezd vo verejnom sektore, škrtanie dôchodkov a pod. Je preto namieste sa pýtať, či je MMF bez radikálnej reformy skutočne inštitúciou, ktorá svetu pomôže z krízy, alebo skôr krízu ešte zhorší.

Voľný obchod a unisono odmietnutie protekcionizmu zazneli asi ako najhlasnejší odkaz ostatných ekonomických summitov. Toto posolstvo má však viacero závažných trhlín. V prvom rade, aj keby boli výzvy dokončiť kolo rokovaní WTO z Dohy myslené vážne a keby volania po odmietnutí protekcionizmu boli úprimné, neboli by zďaleka najlepšou politikou. Zdanlivo symetrické opatrenia v oblasti ochrany voľného obchodu pod kuratelou WTO budú smerovať k asymetrickým dopadom na slabšie ekonomiky. Tie si na rozdiel od bohatých ekonomík nemôžu dovoliť proticyklickú politiku vo forme rozpočtových stimulov a záchranných balíčkov pre národné strategické podniky a odvetvia. Podľa rakúskeho ekonóma Wenera Razu sa ďalšia liberalizácia rovná pozvánke pre konkurencieschopnejšie krajiny, aby si odhryzli väčší kus zo zmenšujúceho sa koláča objemu medzinárodného obchodu.

V druhom rade, volania po koordinovanom postupe v oblasti voľného obchodu a boja proti protekcionizmu sú už v tomto momente pokrytecké. Každý spoločný podnik tohto typu čelí riziku morálneho hazardu – totiž, že jeden z hráčov prestane pravidlá dodržiavať. To sa však deje už teraz. Práve záchranné balíčky pre banky, iné finančné inštitúcie, či priemyselné podniky či odvetvia v USA i Európe sú úplne zjavným prejavom protekcionizmu. Je donebavolajúcim zlyhaním tlače, keď precitlivo reaguje na najmenšie snahy chrániť domáci trh, ale kvantá peňazí tečúce o.i. aj do inštitúcií, ktoré krízu spôsobili, protekcionizmom nenazve. Slabšie ekonomiky by si preto mali premyslieť, či naskočiť na túto falošnú hru, alebo otvorene uvažovať aj o opatreniach typu ochrana domáceho priemyslu, či devalvácia meny.

Aktuálne ekonomické summity naznačili viacero pozitívnych trendov, ale opäť tiež ukázali, že miera politikov učiť sa je veľmi obmedzená. Lekciu bezprecedentnej krízy gigantických rozmerov evidentne nepochopili a prijali len o niečo viac ako kozmetické opatrenia. Samozrejme by bolo naivné očakávať, že potrebné a radikálne zmeny prídu zo dňa na deň. Čo si však politici môžu dovoliť a čo sa od nich očakáva, je aspoň rétoricky vytýčiť kurz – mohli otvorene hovoriť o gamblerstve s dlhmi ako o príčine krízy, o radikálnej reforme MMF alebo ustanovení novej inštitúcie ako o jednom z riešení a pod. Ich suchá rétorika však naznačuje, že reformy globálneho kapitalizmu sa v dohľadnej dobe nedočkáme.

Vyšlo v týždenníku Žurnál č. 16/2009.